

STARÝ ZÁMOK A JEHO HISTÓRIA

Starý zámok dokumentuje **románsky, gotický, renesančný a barokový architektonický sloh.**

História zámockého komplexu sa začína začiatkom **13. storočia**, obdobím farského kostola Panny Márie s cintorínom, pokračuje pristavením pohrebnej kaplnky sv. Michala s kostnicou. Kostol bol poškodený požiarom v roku 1442 a zemetrasením v roku 1443.

V rokoch 1497 – 1515 bol prestavaný na gotický halový chrám, v tejto etape zvýšili opevnenie hradieb, do ktorého popri nových polkruhových baštách vkomponovali aj dve staršie vežové stavby – Himmelreich a Vstupnú vežu (zvonovú).

Po porážke uhorskej armády tureckými vojskami, 29. augusta 1526, vzniklo reálne turecké nebezpečenstvo a s ním spojené budovanie obranných systémov. To znamenalo zmenu sakrálneho objektu na protitureckú pevnosť, v **rokoch 1546 – 1559.**

Zo strednej lode kostola, po strhnutí klenby, vzniklo vnútorné nádvorie a vymurovaním bočných lodí kostola sa dosiahlo vybudovanie jednotlivých poschodí. Prízemné miestnosti slúžili ako kuchyňa, komory, sklady na potraviny a zbrane. V prízemí presbytéria bola vytvorená kaplnka. Sály na poschodiach, izby slúžili ako obytné priestory pre posádku Starého zámku (50-60 mužov). Jediným vstupom do tohto priestoru bol bočný vchod kostola, ktorý bol chránený padacou mrežou (hlavný vchod zamurovali).

Neskôr objekt slúžil ako skladisko, mestská Ľadovňa, archív, knižnica, telocvičňa a od **1. júla 1900** bolo v priestoroch Starého zámku otvorené **Mestské múzeum.**

Vo vnútornom areáli si pozornosť zaslúži bronzová socha Honvéda. Sochu v roku 1899 dali vyhotoviť obyvatelia Banskej Štiavnice a bola umiestnená v priestore pred dedičnou štôľňou Glanzenberg ako pamätník bojov za slobodu v rokoch 1848-1849. V 30. rokoch 20. storočia bola socha umiestnená na Starom zámku.

Delo na „rozháňanie“ snehových oblakov vyhotovil Július Sokol z Banskej Štiavnice v 30. rokoch 20. storočia. Slúži ako rekvizita salamandrových sprievodov.

1 » KARNER (Carnarium) pohrebná kaplnka sv.Michala

Pôvodne románska dvojpodlažná rotunda s kaplnkou sv. Michala a s kostnicou (Ossarium) hlboko zapustenou do zeme, z obdobia prvej polovice **13. storočia.**

V kaplnke sa nachádzajú fresky z dvoch etáp – figurálna maľba zo 14. storočia a ornamentálna z druhej polovice 15. storočia.

V druhej polovici **16. storočia delová bašta** prekryla pôvodný objekt karnera a zmenila jeho funkciu. Zachovali sa pôvodné románske a gotické okná, pôvodné dva románske vchody, medzi ktoré bol v 16. storočia vsadený bohatý renesančný rám, pôvodne s Ukrižovaním.

Kostnica je zaklenutá rebrami štvorcového profilu na strednom hranolovom pilieri. Ukladali sa do nej nezotleté aj zotleté kosti z farského cintorína v okolí kostola Panny Márie. Kostrové pozostatky (vyše 20 senných vozov) boli vyvezené z kostnice začiatkom 20. storočia a pochované v spoločnom hrobe na cintoríne v Banskej Štiavnici.

2»HIMMELREICH

V západnej časti hradieb sa nachádza veža z konca 14. storočia, ktorá bola používaná ako byt kostolníka. V 16. storočí bola prestavaná na mestské väzenie a mučiareň. Poschodie obýval dozorca, správca objektu.

Podzemné miestnosti slúžili ako žalár a mučiareň pre previnilcov, povstalcov v baníckom povstaní v rokoch 1525-1526, nespokojných baníkov v 17. storočí, ktorí nenastúpili do práce. Zatvoreni boli po jednom v malých priestoroch s hrubými kamennými múrmi, malými oknami, hlinenou podlahou a pripútaní železnými okovami.

V starých protokoloch štiavnického banského súdu bola bašta posmešne nazývaná HIMMELREICH /ríša nebeská/, pretože sa tradovalo že osobu, ktorá sa tam dostane čaká len smrť.

3 »ZÁMOCKÁ STUDŇA

Je vytesaná do skaly, vodná hladina je 9 – 10 metrov pod úrovňou terénu, má bohatý prameň.

V hĺbke asi 18 metrov ústi do nej štôlna, ktorá pokračuje na severozápad, v smere polobašty na zvyšujúcom sa teréne. Cez túto štôľnu, v prípade najväčšieho nebezpečenstva, mohli utečenci zdržujúci sa v zámku ľahko opustiť pevnosť. Po vyčerpaní vody mohla teda slúžiť štôlna ako záchranná úniková chodba. Studňa má bohatý prameň, preto v krátkom čase po ich odchode by sa bola znova naplnila vodou, a zabránila ich prenasledovaniu.

4 »LAPIDÁRIUM

/priestor so zbierkou kamenných predmetov/

V 20. rokoch 20. storočia začal kustód a riaditeľ múzea, prof.Vojtech Baker, zriaďovať vo vnútornom nádvorí hradu lapidárium.

Vzácné sú kamenné krstiteľnice z 13. storočia, 15. storočia a z roku 1559, zbytky portálov z 13. storočia, okenných rámov, špaliet z románskeho obdobia kostola, pamätné dosky gotické, renesančné, barokové, pochádzajúce z cintorína na Frauenbergu, zo Starého zámku, Štiavnických Baní, Banskej Belej, z verejných budov, z obytných meštianskych domov, náhrobné dosky štiavnických waldbürgerov /majiteľov baní/, ich manželiek a pod.

Unikátom je aj **liatinová náhrobná doska** Polixeny Kielmannovej, manželky banskoštiavnického ťažiara /waldbürgera/ Andreja Kielmanna, ako najstarší známy liatinový výrobok domácej produkcie v strednej Európe. Plastický reliéf manželskej rozlúčky a rodinných erbov je doplnený textom.

V pravom rohu Lapidária sa nachádzajú **točité schody** so štíhlymi polygonálnymi stĺpkami z **gotickej stavebnej etapy**, ktoré viedli pravdepodobne k zvonu „umieráčiku“, patriacemu bývalému kostolu.

5 »BAROKOVÉ KAMENNÉ SOCHY

Expozícia barokovej plastiky v priestoroch vojenskej kaplnky, (pred prestavbou v 16. storočí presbytérium kostola), predstavuje hlavne originálne monumentálne barokové kamenné sochy z morového súsošia sv. Trojice na Námestí sv. Trojice.

Postaviť morové súsošie sa zaviazal richtár mesta po utíšení rozsiahlej morovej epidémie v rokoch 1706 – 1711. Prvý postavený stĺp bol jednoduchý, no po cisárskej návšteve v roku 1755 sa začalo s prípravou monumentálneho súsošia podľa viedenských vzorov. Projektantom bol Dionýz Ignác Stanetti, kamenárske práce mal na starosti Karol Holzknecht.

Jednotlivé sochy, 230 cm vysoké a vážiace 2 tony, predstavujú patrónov baníkov a patrónov proti moru – sv. František Xaverský, Rochus, Katarína, Jozef, Barbora, Sebastián a Rozália (ležiaca).

V rokoch 1978 – 1981 boli nahradené kópiami z umelého kameňa a originály a niektoré staršie kópie sú súčasťou tejto expozície.

V priestoroch kaplnky sú na stenách umiestnené tri medené barokové polychrómované kartuše s erbami - erb Banského eráru, cisársky habsburgský a Lotrinsko-toskánsky erb a erb mesta Banská Štiavnica, na ktorom sú zobrazené dve jašterice. Mestský erb vznikol na základe povesti, ktorá opisuje pastiera pasúceho stádo a vidiaceho spod kameňa vyliezť dve jašterice. Jedna bola zlatá, druhá strieborná. Po zdvihnutí kameňa našiel zlato a striebro.

6 »MAKETA OLTÁRA MAJSTRA MS z roku 1506

Expozícia sa nachádza v rekonštruovanom prostredí bývalej gotickej sakristie s krížovou klenbou, fragmentmi pôvodného okna... Moderná maketa oltára približuje v polovičnej veľkosti fotografickú podobu siedmych neskorogotických tabúl s námetmi mariánskeho a christologického cyklu, ktoré preslávili v Európe cez osobnosť anonymného stredovekého umelca i mesto Banskú Štiavnicu.

7 »UMENIE KOVÁČOV

Medzi najrozvinutejšie remeslá v Banskej Štiavnici patrilo kováčstvo. Štatúty kováčskeho cechu boli schválené v roku 1589 a najväčšieho rozmachu dosiahol v období tzv. zlatého veku Banskej Štiavnice v 18. stor. Najdominantnejšou osobnosťou prelomu 19. a 20. storočia bol Karol Fizély, ktorého dielňa vytvorila takmer všetky významné kováčske práce v meste (napr. areál Baníckej akadémie, vstupné brány do cintorínov, náhrobné kríže, mrežové brány domov).

Expozícia sa nachádza na troch poschodiach Severnej veže (kováčsky mech z 18. storočia, zámočnicke výrobky, okenné mreže, vývesné štíty, banské závesné váhy, lampy, svietniky, nástrešníky, atď), a jej súčasťou sú aj inštalované náhrobné kované a liatinové kríže z obdobia 18. - 20 storočia.

Pozoruhodný je napr. náhrobník pseudogotického tvaru s 5 liatinovými stĺpkami Františka Schillingera, významného banského a vojenského lekára v druhej polovici 19. storočia. Zlikvidoval týfusovú epidémiu, autor spisov o cholere, a prvej pomoci pre baníkov, zakladateľ Banskoštiavnickej lekárskej a prírodovednej spoločnosti.

8 » ZVONOVÁ VEŽA S VYHLIADKOU

Jadrom súčasnej veže je **neskorogotická bránová veža** štvorcového pôdorysu. Prízemie tvorilo pôvodný prejazd, do ktorého sa vstupovalo na jej východnej strane portálom a padačím mostom. Interiér je zaklenutý neskorogotickou sieťovou klenbou, nad portálom s letopočtom 1482.

Počas **renesančnej prestavby** bolo dodatočne medzi portálmi prvého poschodia vysekané v hrúbke múra neskorogotickej západnej steny veže schodisko. V 16. storočí bola veža doplnená o dnešné druhé poschodie so strieňami.

V expozičnom priestore 2. poschodia veže sú prezentované staršie pôvodné vežové hodiny banskoštiavnických veží, ktoré boli v 19. storočí nahradené novými, modernejšími.

Baroková stavebná etapa predstavuje zavŕšenie stavebného vývoja veže. Hradný areál stratil význam súčasťi opevnenia mesta a z veže sa stala zvonica. Strieňa na južnej strane fasády bola prekrytá barokovými slnečnými hodinami.

Na treťom poschodí sú umiestnené 3 zvony, gotický, renesančný opravený roku 1732 a barokový z 2 polovice 18. storočia.

Nad tretím poschodím vežu zakončuje nízke podlažie s hodinovým strojom v liatinovej konštrukcii s mosadzným ozubením a s drevenými valcami.

Celá veža je ukončená cibulovou medenou strechou.

9 » NÁHROBNÉ KAMENE VSTAVANÉ DO STENY OPROTI VCHODU DO ZVONOVEJ VEŽE

1/DVOJITÝ BIELY KAMEŇ /Georgius Sorau/
Božie napomenutie (rok 1516)

2/ NA DOSKE S RELIÉFOM ĽUDSKEJ HLAVY /Juraj Cerendel/
Komorský gróf a richtár (rok 1479)

3/ NA DOSKE S DVOMA ERBAMI /Ján Hohel/
Komorský gróf a mešťan (rok 1480)

4/ NA DOSKE S ĽUDSKOU KOSTROU A KOSOU /Erasmus Rössel/
Komorský gróf, mešťan, banský ťažiar a richtár (rok 1520)